

Ilja Sundelevitš

RAUA TÄNAVA KANT

© Vene keelest tõlkinud Ilona Martson

© Ilja Sundelevitš, 2009

Raua tänava kant

Pärast sõja lõppu hakkasid Tallinna tagasi pöörduma juudid. Esimestena tulid tagasi need, kes ei sattunud Stalini laagritesse ega asumisele. Need olid evakueeritud, kes olid jäänud elama.

Alates 1954. aastast hakkasid välja ilmuma laagritesse ja asumisele saadetud. Paljudel neist lubati Tallinnasse naasta vaid pärast 1956. aastat.

Koos uue võimuga tekkisid Tallinnasse ka uued juudid. Mõnel olid pagunid, mõnel inseneri- või arstidiplom.

Läks nii, et paari esimese aastakümne jooksul suhtlesid minu vanemad ja vanaema harva niinimetatud „vene“ juutidega. Meie ringkonnas oli vähe neid, kes pealesunnitult režiimi vastu sümpaatiat tundsid. „Uued“ juudid olid aga oma põhiosas tavalised nõukogude inimesed. Oli ka muidugi erandeid. Kuid erandeid kohtas ka teises leeris. Igal juhul moodustasid põhilise suhtluskonna siiski eesti juudid. Nad viibisid ühises kultuuriruumis, kus kesklinna poode ja kohvikuid hüüti ikka veel nende omanike nime järgi. Kaarmanni kohvi, Güntheri tapeedid, Feischneri tort. Need olid kaitsekoodid. Need, kes selles keeles ei rääkinud, olid võõrad.

Enne sõda oli Raua kõige juudirikkam tänav Tallinnas. Sellel tänaval, mis toonaste olude kohta polnud sugugi väike, asus mõlemal küljel kokku umbes sada kakskümmend maja ning elas viiskümmend seitse juudi perekonda.

Mõned olid puhtalt „

juudi“ majad. Nii elasid majas nr 14 Katsid, Danzigid, Schumannid, Umovid. Majas nr 37 elasid Grinsonid, Leverid, Makovskid, Michelsonid, Passovid. Ka maja nr 42 ei jäänud neist maha: Herzenbergid, Lerenmannid, Liebermannid, Malkinid. Sellel tänaval asus minu ema onu, Harri Grinstaini maja. See oli maja nr 59. Nurga taga, Vilmsi tänaval, elas ka mu ema.

Pärast evakuatsioonist naasmist sai meie pere, vanaema Minna Hazak ja kaks tema tüdruku, Rebecca ja Tsipora, korteri tollasesse Jakobsoni, praegusesse Faehlmanni tänavasse, mis kulgeb Raua tänavaga rööbiti. Sama kant, samad tänavad ja majad. Ainult et selja taha olid jäänud hirmsad viis aastat, mida jätkub veel mitmele põlvkonnale.

Elu hakkas tasapisi taastuma, niivõrd kui see üldse võimalik oli. Mina sündisin Jakobsoni tänaval, ja sellest sai keskus, millest tänase päevani hargnevad minu elus niivõrd olulised marsruudid. Koos vanaemaga tema tuttavate poole. Koos emaga tema sõbrannade juurde. Kas lihtsalt külla, või siis külla ja ühtlasi ka vanni pesema. Meil polnud kuuma vett ega kalonkat. Minu koolitee marsruut. Ja siis sõprade-semude juurde. See kõik ei paiknenud kaugemal kui kümneminutilise jalutuskäigu raadiuses.

Mul tuli tahtmine taastada mälus kõigi nende Kadrioru suubuvate tänavate väike juudi maailm. Imelik küll, kõik majad on alles. Puudub vaid üks maja, õigemini peaaegu barakk Wiedemanni tänaval, mis lammutati mõne aasta eest.

Praegu elavad kõigil neil aadressitel teised inimesed. Vaid Ruth Laane (Korobovi) pere on järjepidevuse säilitanud. Kuid enamus kasutas seitsmekümnendate alul ära režiimi ajutise lõdvenemise ja sõitis, kes kuhu. Teine osa kolis Rahumäe kalmistule. Nii ühed kui teised – alatiseks. Nende eesti juutide maailm, kelle jaoks puhkus Haapsalus või Stude martsipan polnud eksootika, vaid osake igapäevaelust, on jäänud ajalukku.

Minagi kasutasin „võimaluste väravat“ ja olin ära kaks aastakümnet. Kuid tulin tagasi. Tõsi, mitte enda Jakobsoni tänavale, kuid see-eest Raua tänavale. Minevikus kõige juudirikkamale Tallinna tänavale.

Faehlmanni 32

Käik kulges hoovi läbi kangialuse. Seal seisis kolmekordne kivimaja, üks kogu tänava vähestest kivimajadest. Alates Tobiasse ja Terasse ristumiskohast, kus praeguse telemaja garaažide kohal asus saun ning bussi number 1 lõpp-peatus, ja kuni päris Kadrioruni, Koidula tänavani, polnud kivimaju enam üldse.

Sellesse majja kolis meie pere pärast Tallinnasse naasmist 1944.aasta sügisel. Ahikütttega majas polnud sooja vett ega vanni. Pesti kausis. Vett soojendati pliidil. Ja käidi saunas. Parimal juhul pesti tuttavate pool.

Ainuke endist elu meenutav mugavus oli telefon. See rippus seinal, ja tema korpust kaunistas kuldeembleem. Üleval oli kaks läikivat kella. Õppisin ruttu ära kaitsekontakti väänamise, ning telefon läks katki neil päevil, kui klassijuhataja koju emale helistada kavatses. Meie telefoni number oli 27-17. Neil aegadel võis vabalt paar-kolm päeva ilma telefonita läbi ajada. Teinekord tuli parandusteenust oodata veelgi kauem.

Viimasel korrusel elasid bulgaarlane Ivan Spiridonovitš Stoleikov naise Lidia Vladimirovnaga, sündinud paruness Wrangeliga. Ivan Spiridonovitš oli linna vene gümnaasiumide legendaarne ladina ja kreeka keele õpetaja. Teda hüüti „Must“. Nähtavasti oli see minu kümnes sünnipäev, kui ta kinkis mulle käsitsi köidetud vihu, kus kõva pliatsiga kalligraafilises käekirjas kirjeldati vanas kirjaviisis kreeka ja ivriidi tähestikku, samuti hulka Peter Weinbergi õpetlikke piibliainelisi salme. Stalini surmast oli möödas kõigest kuus aastat.

Stoleikovide kõrval elasid Nõmbergid. Näitleja Endel Nõmberg oli üks esimesi Eesti telerežissööre. Ta kandis suviti pintsakut ja lipsuga triiksärki, peas aga keigralikku rohelist kaabut.

Kokku oli meie majas seitse korterit. Neist üks asus keldris. Seal elasid Juta ja Robert. Robertil oli BMW trofemootorratas, Juta aga suri seenemürgitusse.

Faehlmanni 27

See ilmetu puumaja seisis otse meie maja vastas. Pärast sõda värviti ta pliipunaseks. Õnneks polnuks noil ajal kellelegi jätkunud julgust maja sedasi türkiissiniseks maalida.

Tallinna tüüpilises töölismajas asus kemmerg esikus. Teisel korrusel elasid pisitillukeses kahetoalises korteris minu isa sugulased, lähiminevikus jõukad, vanaviisi õilsad Ilja Arkadjevitš ja Ella Jefimovna Refes. Ma ei tea, mis tunne oli neil ühiskemmergut kasutada. Kuid tagatjärele oletan, et nad tänasid saatust selle eest, et jäid ellu ja pöördusid Tallinna tagasi. Ma veetsin nende kodus palju aega. Vedelesin diivanil, Ella Jefimovna aga algatas minuga erinevaid mängu. Kui ma lõplikult endast välja läksin, korrutas ta: „zundelevitšite temperament“, rõhuga viimasel silbil. Ma ei mõistnud alati, on see hea või halb. Kuid mind ei karistatud selle pärast iial.

Sellesama teise korruse peal elasid Naum Semjonovitš ja Faina Aleksandrovna Golubovid. Nagu kõik kirurgid, oli Naum Semjonovitš veidi küüniline ja väga vaimukas mees. Seltskonna hing. Ta näitas mustkunistrikke, rääkis anekdoote ja lõbustas kõiki meeletult.

Neil seisis eestois erilisel alusel üleskeeratav kohvergrammofon. Grammofoni kohvri siseküljel salapärasel kollasel vutlaris, lebasid tagavaranõelad. Lemmikplaatideks olid Tarapunka ja Stepsel. Veel oli plaat mingi sketšiga, mille pealkiri on alatiseks mällu kinnistunud. Selle nimi oli „Glavsmetana“ (*Hapukoore Peavalitsus*). Löö või maha, ei mäleta, mis selles naljakat oli. See-eest mäletan jidiškeelseid juudi laule. Esitajaks Nappelbaum.

Agarange Faina Aleksandrovna töötas Riigipangas. See kõlas hirmutavalt.

Vase 7

Golubovide pere, Naum Semjonovitš, Faina Aleksandrovna ja tütar Irina kolisid sellesse majja kuuekümnendate alul. Venemaalt värvatud tööjõu barakid kanti maha, nende asemele ehitati kaks uut maja. Naum Semjonovitš kui üks linna parimaid kirurge sai orderi korteriolude parandamiseks. Korter oli küll kahetoaline, kuid see-eest kõigi mugavustega. Tookord oli see tõeline luksus. Nende telefon oli 15-51.

Naum Semjonovitš oli leningradlane. Armeesse võeti ta sõja alul meditsiiniinstituudi neljandalt kursuselt. Võeti nagu ka teisi, lõpuni õppimiseks võimalust andmata. Tallinna lähistel langes ta sakslaste kätte vangi.

Viltused silmad päästsid ta. Golubov valetas enese tatarlaseks. Ta saadeti kui arst tööle sõjavangide hospitali, mis asus Narva maantee majas 27. Hospitalis sõjavangidena viibivad tatarlased ei andnud oma tohtrit välja. Vanad tallinlased, Panovide pere, kes elas väikeses puumajas praeguse „Kodutarbe“ poe kohal, samuti Narva maanteel, hankisid tema jaoks vestlussõnastiku, mida ta öösiti pähe tuupis. Sakslased lubasid tal veidiks ajaks haiglast väljas käia. Siis kõndis ta Panovide juurde, kes toitsid teda, nagu said. Sedasi pidas doktor Golubov vastu sakslaste äraminekuni. Pärast sõda avati sealsamas nõukogude sõjavangide hospitali ruumes Tallinna Sadama haigla, ja ta jätkas kirurgitööd sellesamas majas.

Naum Semjonovitš Golubov suri Saksamaal. Ta oli kolinud sinna koos perega üheksakümnendate alul.

Raua 14

14. juunil 1941, küüditamispäeval, mille NKVD „romantikud“ nimetasid „NKVD abinõude plaaniks Eesti NSV erikontingendi tapikorras väljasaatmise, ümberasustamise ja töölehoivamise kohta“, viidi laagrisse Tevje Furmanski, üks Tartu juutide liidreid. Tema ema, noor naine ja kaks väikest tütart saadeti Tomski oblastisse asumisele. Nad kõik jäid ellu, kuid takerdusid Siberisse. Kauaks, väga kauaks. Mäletan nende esimest külakäiku Tallinna. Kuigi jutt käis meile arusaadavas keeles, olid nad juba muutunud teistsugusteks. Siberi omadeks. Kuuekümnendate keskel pöördusid Tallinna tagasi Tevje ema ja tema noorem tütar, kellele veel enne sõda jõuti anda „nõukogudevastane“ nimi Atida, mis ivriidi keeles tähendab „tulevikku“.

Nad elasid selles majas esimese korruse ühes ühiskorterite toas. Vanaema suri peagi, aga Atida abiellus Elhonen Manoimiga, ühe minu nõoga. 1973. aastal sõitsid nad lastega Iisraeli.

Tartu juudi intelligents jagunes kahe üliõpilaskorporatsiooni, „Limuvia“ ja „Hasmonea“ vahel. Esimesed olid jidišistid, vasakpoolsed liberaalid. Nad arvasid, et juutide tulevik võib edeneda ka diasporaas. Teised olid „revisjonistid“, st Žabotinski jüngrid. Nood eelistasid ivriiti jidišile ja arvasid, et kõik juudid peavad elama Iisraelis.

1940. aastal asus NKVD oma ridadesse agente värbama. Milliseid sundimise viise kasutati, pole tänapäeval enam võimalik välja selgitada. Kuid on fakt, et mõned toonase juudi kogukonna liidrid valisid aktiivse koostöö, mis kestis pikki aastaid. Nad veetsid nõukogude võimu rüpes õnneliku elu. Need, kes keeldusid, saadeti laagrisse, nagu Tevje Furmanski.

Tobiase 2

Zina Bernstein oli abielus tuntud Tallinna arsti Semjon Markovitšiga. Ema ja Zina olid olnud lähedased sõbrannad veel eesti ajal. Nad elasid hästi kindlustatud noorte daamide lõbusat elu. Säilinud on pilt, kus nad naeru lagistades tänaval viinereid söövad. Ema rääkis, et need olid maailma kõige maitsvamad viinerid. See oli olnud suvel Haapsalus.

Doktor Markovitš suri peagi pärast sõda, ja tädi Zina jäi üksi kahe lapsega. Lisaks Siberist toodud tuberkuloos. Pere elas viletsuses. Zina töötas öövahina Laia tänava meremeeste ühiselamus. Praegu asub seal Meritoni hotell.

Ta jõi väga kanget teed, suitsetas pidevalt, ja hiiglaslik pruun plüüškaru tema kodus oli nikotiinist täiesti läbi imunud. Köögis seisis aknalaua suur, marliga kaetud purk. Selles ujus miski, mis meenutas merevetikaid. Selle nimi oli „seen“ ja ning vedelikku selle jäletise ümbert oli vaja juua. Räägiti, et see on looduslik penitsiliin, mis tuberkuloosi vastu hädatarvilik.

Tädi Zina kodus sõin ma esimest korda tükikese praetud sealiha. Midagi taolist ei lubanud vanaema meie kodus ei meile ega ka iseendale. Maitse osutus jumalikuks.

Zina noorem poeg Saška tutvustas mulle esmakordselt Galitši ja Okudžava laule. See oli 1964. aastal.

Pärast Tallinna tagasipöördumist asus tädi Zina elama sellesse „juudi“ majja, mis enne sõda kuulus Furmanskite perele. Selle maja viimasel korrusel elutses endise majaomaniku tütar Sonja Etkin. See üks oli pärast sõjaegse Tallinna värvikamaid tegelasi. Alati erksalt meigitud, igavene sigarett näpu vahel, oli see võimukas naine pikki aastaid Tallinna Kaubamaja jurist. See oli tõeline võimupositsioon.

Enne meie ärasõitu Iisraeli hankis ta mulle helesinise taevakarva ülikonna. See säras kõigis vikerkaarevärvides, kuna oli ömmeldud puhtast plastmassist. Ülikond rippus minu Jeruusalemma kapis paar aastat, ja kolistas seejärel vanakraamikaupmehest araablase kärusse, kes korra nädalas meie majast mööda läks ja kutsuvalt hüüdis: „Alte sachen!“ (vanad asjad, jidiši k). Sellises ülikonnas mööda Jeruusalemma ringi jalutada oli mõeldamatu.

Terase 10

Mulle meeldis väga tsirkus. Seal lõhnas võrratult hobusesõnniku järele. Kassasaba rivistus otse tsirkusetelgi sissepääsu ette, telgi sees aga algas juba täiestu teistsugune elu. Taltsutaja Irina Bugrimova, Emil Kio, atraktsioon „Surmaratas“, Karandašš ja koer Kljaksa.

Mulle ei meeldinud Oleg Popov. Suur Rumjantsev, Karandašš, oli hulga etem.

Tsirkusetelk seati Stalini väljakule üles maikuu viimasel nädalal, etendused algasid esimesel juunil. Tsirkusetelgi kohal asub praegu kaubanduskeskus Melon, enne paiknes selles majas Eesti Energia. Estonia puiestee, maja nr 1.

Suve jooksul muudeti kolm korda kava, korra kuus. Näha oli vaja kõike.

Tsirkuse omad üürisid linnas kortereid. Üks taolistest korteritest asus selles majas. Seal elas perekond Drozd – Rästas. Mulle on see perekonnanimi alati nalja teinud. Juudi lind. Tõsi, samavõrra kui Galkinid, Vorobjovid ja Sokolovid. Sellised perekonnanimed olid Nikolai kantonistide, see tähendab keisrit 25 aastat teeninud sõdurite järeltulijatel. Vene kroonus vahetati nende perekonnanimed sageli linnunimede vastu. Kuid see on juba teine jutt.

Aja jooksul hakkas Drozdi peres elama nende õetütar Lea Kljutšik, abielludes Segal. 1961. aastal üüris Lea toa noortele füüsikutele Elik ja Rita Malkinitele, kes olid äsja lõpetanud Tartu Ülikooli. Mind seob Eliku ja Ritaga terve elu.

Aga tsirkuse omad elasid seal jätkuvalt suviti. Mina sain pidevalt vabapääsmeid, ja olin absoluutselt õnnelik.

Terase 5

Ütleme otse välja, olukord selle maja korteris number 4 ei olnud just kõige tüüpilisem. Selle kolmetoalise korteri ühes toas elas Mirjam Dobroš, teise toa oli hõivanud Isaak Meiertal, kolmandas aga elasid advokaat Mia Kolomoitsev ja tolle poeg Borja Lurje. Minu esimese äia, advokaat Samuil Levitini teatud legaalsete kombinatsioonide tulemusel jäi toona juba surnud Isaak Meiertali tuba ajutiseks minu tollasele naisele Avigailile. See oli aeg vahetult enne ärasõitu, 1972. aasta. Õppisime koos Borja Lurjega ivriiti, minu jaoks tulutult, ning tinistasime alžeeria veini ja jugoslaavia vinjakkki. Brändi etiketil oli kujutatud roosat kupiidot, ja hommikuti lõhkus pea sellest kõvasti valutada. Kupiidol polnud kahjuks sellega asja.

Moskvast sõitis Borja Lurje juurde tema armastatud Suzy, koos kellega nad sepistasid vähereaalseid plaane Iisraelis ühte heita. Selleks oli palju takistusi. Esiteks, Borjale öeldi ära ja ta ühines teiste Eesti „otkaznikute“ ridadega. Ta oli vististi viies. Teiseks, ta ei riskinud enne ärasõitu abielluda, et mitte anda KGB-le alust temaga seotud uue ärasõidueelse juhtumi algatamiseks. Pereseis ju muutus. Ja kolmandaks, oli veel piisavalt kõikvõimalikke asjaolusid.

Borja sai ärasõiduloo seoses Nixoni visiidiga NSVLiitu. Seejärel, meie kõigi jaoks ootamatult, võis ära sõita ka tema tulevane naine. Meie aga vahetasime korteri naabermajja, ja juutide ühiskorter lõpetas alatiseks oma eksistentsi.

Tina 23

1973. aastal õnnestus meie perel keeruka neljakordse vahetuse tulemusel vahetada korter aadressil Faehlmanni 32 ja tuba juudi ühiskorteris Terasse 5 kõigi mugavustega korteri vastu. Ostsime lõppude lõpuks televiisori ja hakkasime käima vannis. Gogoli tänava saun, koduses salakeeles Raua saunaks hüütu, jäi nüüdsest minu seltskonna meeste klubiks. Kogunesime sinna igal laupäeval keskpäeva paiku, jõime ära kasti õlut ja ajasime saunažanrile vastavat juttu.

Sisustasin esimeses isiklikus vannitoas fotolabori, kus vastavalt käsiraamatus antud retseptidele segasin kokku kemikaale. Kujutis ujus aeglaselt esile küvetis punase laterna valgel.

Neil aastail käis täie hooga juutide ärasõit. „Eesti“ juutidel polnud nõukogude võimu suhtes mingeid illusioone. Paljude lähisugulased olid Palestiinasse sõitnud juba kolmekümnendate aastate alguses. Ja nii kui aken paotus, kasutas enamik olukorda ära.

1976. aasta hilissügisel koputas minu selle kodu uksele endine klassivend, kes toleks ajaks oli juba läinud tööle KGB-sse. Ta saadeti minu juurde jutuga, mille sisuks oli ettepanek, millest ei saanud keelduda. Me pidime kohvrid pakkima ja Iisraelist saabunud küllakutsega sõitma sinna, kuhu jalad viivad. Vastasele korral, nagu öeldi, „kisume karvad peast“. Ettepanek näis mõistlik, kuna „neil“ oli selleks piisavalt alust.

Mõni kuu hiljem leidsime ennast Ashkeloni linnas Vahemere ääres. Poeviin lõhnas seal apelsinikoorte järele. Ja sellega oli võimatu harjuda.

Tina 5

Selle maja esimesel korrusel elas Jaška Minsker. Õppisime Tartu maantee kaheksaklassilise kooli paralleelklassides. Seda hüüti „kolmas kool“. Mind on alati huvitanud küsimus – kolmas, kummalt poolt? See kool moodustati ringkonna kõige huligaansemast ja mahajäänumast kihist. Seal õppisid tõesti peaaegu ainult pätid. See oli minu ellujäämise kool.

Jaška Minsker oli kahe pea jagu teistest pikem. Ja üldse, ta oli kaheksandas klassis juba üsna täiskasvanud noor mees, kelle organismis möllasid hormoonide tormid. Ta jäi pärast tunde riidehoidu ja paiskas kohmitsema jäänud kaheksanda klassi tüdrukuid põrandale, toppides neile käsi otse püksi. Seda peeti absoluutseks kangelasteoks, ja tema julgust kadestasid isegi kõige ohtlikumad huligaanid. Tegelikult oli Jaška üsnagi sümpaatne poiss, kellega koos me vahel koolitükke tegime ja mööda Kadriorgu ringi aelesime. Tol aastal kaotas ta ühel Kadrioru lossi pargipingil oma süütuse. Kümme aastat tagasi seisis see pink ikka veel oma koha peal. Kuid Jaškat ei näinud ma hilisemas elus enam kunagi.

Vilmsi 9

Seal, kus praegu asub lasteaed, olid kunagi ilged ühiskorterid. Vaatamata selle Kadrioru maja õilsale päritolule elati seal õudset elu. Nii nagu töövärvatute barakkides. Barakid seisis Vase tänaval, Albatrossi-nimelise poe kohal, kus meremehed tegid kaubaks oma sõidust toodud sertifikaate.

Selles veidras Kadroru majas elas Jaška. Tema perekonnanime ma ei mäleta. Tean vaid, et meie emad olid kuidagi „eesti ajast“ saadik tuttavad. Jaška oli pisike, suurpäraselt voolitud figuuri ja mitte just ilusa näoga. Teda hüüti Jaška-Makaagiks. Ta tegeles vettehüpetega. Bassein ühes hüppetorniga asus Luigetiigi kõrval, laste spordikoolis. Enne sõda käis minu ema seal pärast tennismängu ujumas. Minu ajal viidi sellesse basseini laste linnalaagri kasvandikke. Ma ronisin samuti korra Jaška kannul hüppetorni, kuid alla läksin trepist, omal jala peal. Ühalt oli bassein tundnud kuidagi liiga pisike.

Mõned aastad hiljem ehitati basseini kõrvale kinnine iluuisutajate liuväli. Lihtsurelikke sinna uisutama ei lubatud. Seal treenis sportlane Harri Šein.

Mina aga külastasin naabruses asuvaid tennisväljakuid, kus tegin mitu aastat näo, et mängin tennist kuulsa treeneri Pikkat juures, keda ema tundis veel enne sõda. Pikkat halastas mu piinade peale ja ajas silma alt ära. Mind viidi lühikeseks ajaks üle iluuisutamisse, kuid võimlemistundidest kaugemale ma ei jõudnud. Sealt tulin ma juba ise tulema.

Vesivärava 28

Mööda Vesivärava tänavat käisid kunagi rongid. See oli kitsarööpmeline raudtee, mis ühendas Ülemiste jaama kaubasadamaga. Sadamast tulles liikus kaubavagunitest, platvormidest ja tsisternidest lastitud rong aeglaselt otse majade vahel. Meie ülesandeks oli hüpata vaguni jalastele kohe pärast Narva maantee ristmikku. Kõige julgemad meist sõitsid vanakraamituru ehk täikani välja. Praegu on seal linna bussijaam. Mina hüppasin kõige sagedamini maha Poska, tollase Leineri tänava nurgal. Umbes selle maja juures. Siin elas minu vanaema sõbranna, *madame* Kozlovski, üks Tallinna Kozlovskite klanni alusepanijaid.

Poska 10

Selles majas ei ole ma ise kunagi käinud. Seal elas Miška Fedotov, kellest ma toona midagi ei teadnud. Asjaolud viisid meid kokku juba Jeruusalemmas, kus Fedotov oli mõnda aega värvikas laik selle keerulise linna vene maastikul. Temast sai üsnagi tuntud kirjanik. Algul Iisraelis, hiljem Venemaal.

Sealsamas elas ka tuntud jalgpallur Nikolai Sevostjanov, ebasportlikult intelligentne mees. Isa käis tema pool kuulamas ooperite ja sümfooniamuusika salvestusi. Tal oli kohvergrammofon ja suur plaadikogu, millest minu isa võis vaid unistada. Sevostjanov oli suur melomaan. Aga minu isa laulis mulle unelauludeks Schubertit.

Poska 14

Selles majas elas Eesti juudi kogukonna juhtide dünastiasse kuuluv Leonid Aisenstadt. Tal oli pikk, kõhn, ninasõõrmete juures sügavate vagudega nägu, ja sõbralik pilk. Ta lõhnas maitsvalt tubaka järele. Ja veel õhkus temast midagi tabamatut, ometigi meeldivat. Täna ma ütleksin, et see on aura. Ma ootasin alati tema tulekut. Aisenstadt sõbrustas minu isa, Jevgeni Sundelevitšiga. Nad olid väikest aega töötanud koos ajalehe „Trudovoi Put“ toimetuses, mis hiljem nimetati ümber „Sovetskaja Estonija’ks“. Sealt aeti nad ära kui ideoloogiatöölise imbutatud kodanlik element. Tõsi, minu isa töötas kõigest kirjade osakonnas, kus ta viis skisofreenikute sonimise vastavusse vene keele normidega.

Isa jaoks lõppes lehetöö vahetult minu sündimise päeval. Temal kui kodanlikul elemendil ja ajalehe „Kölner Tageblatt“ kauasel ajakirjanikul keelati „puhta töö“ tegemine ning ta võeti arvele kui autoremondilukksepp. Ja see oli mees, kes eristas vaevu haamrit kruvikeerajast.

Võibolla teati NKVDs, et ajalehes Postimees ilmus Eesti Vabariigi 15. aastapäevale pühendatud numbris minu isa artikli ulatuslik refereering Eestimaa saavutustest. Artikkel ise oli avaldatud mõned päevad enne seda Kölnis, kus isa toona elas ja töötas. Postimehe materjal kandis pealkirja „Lämmatab kõik skepsise“.

Esmakordselt võttis isa labida kätte tööpataljonis, kuhu ta sõja alguses mobiliseeriti kui väeteenistuseks kõlbmatu. Kaks aastat hiljem ta akteeriti ehk kanti maha, hing niidiga kaelas, ja jäeti maha surema. Tema aga jäi ellu.

Isegi pärast seda oli töö garaazis tema jaoks põrgu. Ta suri üheksa aastat hiljem.

Kui Leonid Aisenstadt meil käis, timmisid nad isaga konjakit, mis Aisenstadtil alati kaasas oli. Selline oli nende stiil.

Poska 19

Väike lagunev hütike oli kunagi tagasihoidlik tsaariaja suvila. Vanaema ja vanaisa Sundelevitšid elasid üksvahe Peterburis, kus sündisid minu isa ja tema vend Nikolai. Nad sõitsid suveks Revelisse suvitama, *na datšu*, ja peatusid mõned aastad selles majas. Maja linna südames Malaja Mihhailovskajal ehk Väike-Karja tänavas, kus pere muidu elas, poleks suvilaks kuidagi sobinud. Minu veel noor, kuid juba raskesti haige isa, kes oli sunnitud käima kepiga, sest et noli ajul ei osatud veel südamehaigusi ravida, viis mind Kadriorgu. Me läksime sellest majast mööda, jõudsime luigetiigini, aga kui isa vormis oli, siis ka tagumise idapoolse tiigini. Seal pistsin ma kinni redisevõileva, me läksime trammi lõpp-peatusse, sõitsime kaks peatusevahet ja kõndisime koju tagasi.

Aga minu onu Nikolai ei näinud seda suvilat enam iial. Ta lõpetas Pariisi Tehnikainstituudi, töötas sotsialistide liidri Leon Blumi sekretärina, istus Hispaania kodusõja ajal kinni NKVD Barcelona piinakambrites, oli üks Vastupanuliikumise organisaatoreid, pages saksa koonduslaagrist, oli de Gaulle'i esimese valituse aseminister. Ta suri 1953. aastal Pariisis. Alates 1939. aastast ei saanud vennad vahetada ühtki kirja. Nüüd ütlevad mõned: „Ajad olid sellised.“ Ei, mitte ajad, vaid nõukogude võim oli selline.

Wiedemanni 5

Mul oli „kolmandas koolis“ klassivend Miška Hištšenko. Ta elas selles maja esimese korruse väikeses ühiskorteris. Tema ema neiupõlvenimi oli Tsimbalov, ta oli üks kohalikke.

Õige sageli läksime me koos koolist koju. Me läbisime Pioneeride pargi, mida praegu, nagu ka enne sõda, hüütakse Politsei aiaks. Tookord tundus park üsna suur. Koolipoolses otsas asus väike salapärase murtud püramiidi kujuline betoonehitis. Talviti muutusid selle püramiidi mõlemad kalded jääradadeks, ja mööda neid oli vaja sedasi alla lasta, et mitte jääda vahele poisinolkidele, kes kõigile järgemööda jalgu taha panid. Laskumisest keeldumist peeti sobimatuks. See tuli läbi teha.

Nuputasime Miškaga koduteel välja mingeid fantasilisi jutte, rääkisime neid läbisegi, ja naersime kuni luksumiseni. Ma pole mitte kunagi elus nii palju naernud, kui nende käikude vältel.

Miškaga ühe korruse peal elas matemaatik Endel Lippus. Tema isa oli olümpiavõitja täpsuslaskmises. Eesti võistkond sai medali Berliini 1936. aasta olümpiamängudel. Endel Lippuse isa kui eesti armee ohvitser lasti maha Norilskis. Temast jäi maha kuldkell väikese riigivapiga randmepaelal, mida Endel, vaatamata olukorrale, alati randmel kandis.

Koos Endel Lippusega lõin ma kroonu kulul aega surnuks kõigepealt Teadusliku uurimise instituudis Pirita teel, hiljem Mainoris, mida tol ajal hüüti Kergetööstusministeeriumi töö teadusliku uurimise ja juhtimise keskuseks, ja lõpuks Tervishoiuministeeriumi arvutuskeskuses. Tema mulle Iisraeli sõiduks mõtte andiski. Hea mees oli.

Wiedemanni 11

Selle maja külje pealt sisse minnes viimasel korrusel elasid Menaše ja Sara Šein, Hagi ja Harri vanemad. Erinevalt minust käisid poisid eesti koolis, olid minust vanemad ja elasid üleüldse oma elu. Nende jaoks olin ma veel naga. Ükskord sattusime ühte pioneerilaagrisse. Seal valitses küllaltki karm kord. Oli vaja osata ellu jääda. Vaatamata küllalt heale eesti keelele peeti mind siiski võõraks. Nemed aga olid omad, liiatigi veel sportlased ja puha. Me saime Harriga sõpradeks juba Iisraelis, kus olime Jeruusalemmas hulk aastaid naabrid. Kui KGB hakkas 1954. aastal Iisraeli luurega alustatud mängus kasutama endisi eesti sioniste, oli Menashe Šeinil piisavalt mehisust ja läbinägelikkust mitte õnge otsa sattuda. Siiski oli selles seltskonnas ka reetureid.

Wiedemanni 13

Korra käisin ma koos emaga Borissi ja Frida Bernsteini juures. Frida oli Estonia teatri kontsertmeister, Boriss aga Kunstiinstituudi legendaarne kunstiajaloolane. Nad olid Tallinna kolinud Leningradist, ära õppinud eesti keele, ja sulandunud nii professionaalsesse eesti kunstiellu kui ka artistlikku juudi seltskonda, kes kogunes Anna Klasi laua ümber. Hiljuti ilmusid Boriss Bernsteini mälestused „Vana kaev“.

Ta on kirjutanud: „Süsteem imbus meie rakkudesse, lõhestumine toimus sees. Entusiasm ja hirm, usk ja ketserlus, silmakirjalikkus ja siirus, väärikus ja orjameelsus olid omavahel veidral viisil ja lahutamatult põimunud, kujundades Stalini ajastu poolt vormitud isiksuse hämmastava dialektika.“

Koidula 5a

Minu vanaemal oli küllaltki suur tutvuskond. Igal juhul, nii mulle tookord tundus. Keegi ei kutsunud vanaema sõbrannasid nimepidi. Ainult perekonnanime järgi. Lisades „*madame*“. Nii nad mulle meelde jäidki. *Madame* Strasch, *madame* Kozlovski, *madame* Weinberg, *madame* Pessin. Nende hulgas oli ka *madame* Korobov.

Külla minnes võttis vanaema mind sageli endaga kaasa. Isa veetis pea kogu aja haiglas, toibudes pärast järjekordset infarkti, ema oli aga tööl nagu alati. Keegi pidi ju raha teenima. Mina rääkisin uljalt jidišit, ja sellest sai tuntud atraktsioon. Aeg-ajalt pöördus vanaema minu poole jidišis, ja mina pidin vestlust edasi arendama.

Selles majas elas *madame* Korobov. Mulle tundub, et siis oli maja kollast värvi. Mäletan mööbliga täidetud tuba, ja vististi valget ahju. Mind pandi toolile püsti, ja ma deklameerisin esimest peatükki „Jevgeni Oneginist“. Ja veel mäletan Ruthi-nimelist neidu. Ta astus sisse Pedagoogilisse Instituuti.

Täna on see minu radiaalliinide ainuke aadress, kus järjepidevus on veel säilinud. Ruth Laane (Korobov) elab ikka samas majas.

Narva mnt. 17

Üks minu ema lähimatest sõbrannadest oli Tsippa Levin, sündinud Bovšover. Tädi Tsippal oli õde Minna, keda kõik kutsusid koduselt Monjaks.

Stalini ja Hitleri ühislepe tõi endaga ka Molotov-Ribbentropi salaprotokollide lisamise ja ultimatiivselt pealesunnitud nõukogude sõjabaaside leppe. Minu vanemate normaalsele inimlikule elule tuli lõpp.

Koos Punaarmeeaga kolis Eestisse ka Balti sõjalaevastiku teater. Selle direktoriks oli noor ja ilus poiss Pjotr Moissejevõtš Ljubarov. Tal oli klassikalise Hollywoodi kangelasarmastaja välimus. Mehine, õilis nägu. Tahtejuline lõug, härjapilk ja hästi seatud hääl. Ta rääkis nagu traagik vene provintsiteatri laval. Mida veel naisele vaja on? Monja Bovšoveri süda kuulus igaveseks Ljubarovile.

Pärast sõda tulid Ljubarovid tagasi Tallinna, kus Pjotr Moissejevõtšist sai Vene draamateatri esimene direktor. Seda ametit pidas ta paarkümmend aastat.

Selles majas elasid Ljubarovid kogu oma sõjajärgse elu. Seal elasid näitlejad. 1960. aastal käisin ma läbi kõik selle maja korterid, kogudes joonelisse koolivihikusse allkirju Lumumba kaitseks. Minu nimi trükiti ära ajalehes “Pionerskaja Pravda”, kui Patrice Lumumbat mul päästa ei õnnestunud.

Narva mnt 6

Selle maja keskmise trepikoja teisel korrusel elasid Tsippa ja Bentsion Levinid. Kõigist lapsepõlve “tädidest ja onudest” veetsin ma nimelt nendega kõige rohkem aega. Nad hoidsid mind nagu kallist õepoega. Tädi Tsippa oli üks minu ema lähedasematest sõbrannadest.

Tädi Tsippa kergelt provintslikule olekule vaatamata oli nende maja tähtis kultuurikeskus. Bentsion Isaakovitš juhatas õigusteadusesektorit Teaduste Akadeemias. Ta tõlkis B. Liivaku varjunime all vene keelde Oskar Lutsu “Kevade” ja “Suve”. Lugesin need tekstid hiljaegu üle ja mul tuli tahtmine need uuesti tõlkida.

Bentsion Levin oli tähtis jurist ja sõbrustas tuntud Moskva teadlaste ja kirjanikega. Mäletan Boriss Lavrenevit, akadeemik Bunitšit. Pjotr Moissejevitš Ljubarov tõi külla valiku oma teatri külalisi. Igal suvel sõitsid esialgu Leningradist, siis aga Moskvast tuntud filoloog Georgi Vladimirovitš Stepanov ja tema naine Raissa Zinovjevna Rahmilevitš, kellega ema oli hea sõbranna. Pärast rongisõitu sõid Stepanovid meie pool hommikust, sellele järgnes traditsiooniline lõuna Levinite juures ja seejärel ärasõit suvilasse.

Georgi Vladimirovitš Stepanov, või kodusemalt Gotja, oli minu mentor. Tema käest sain ma kuueistaastaselt esimese portsu *samizdat*’i. Nädalavahetustel sõitsin ma tihti Leningradi, võtsin raudteejaamast kõne, ja sõitsin nende poole Võidu pargi kanti. Seal ootas mind isiksuse kujundamiseks hädavajalik kirjandus ja vähemalt sama olulised vestlused.

Veetsime emaga Levinite pool sageli laupäevaõhtuid. Istusime suure seltskonnaga teleri ette ja vaatasime “Kutsuvat tulukest” ning kõiksugu teatrisaateid, mida Pjotr Ljubarov oma sametise baritoniga alati kommenteeris. Ta tundis paljusid isiklikult.

Sinna astus sageli sisse Bentsion Levini vend Haim Levin, ja tema poeg Simon.

Kui ma Tallinna tagasi tulin, oli sellest ringkonnast alles jäänud vaid Simon. Talle oli määratud saada Eesti kõige tuntumaks Leviniks.

Gonsiori 17

Minu ema ja Anna Gurevitš, abielludes Klas, olid vaatamata väikesele vanusevahele, mis kunagi lapseas ja nooruses võinuks määravaks saada, sõbrad algaastatest peale. Nad õppisid koos muusikat. Kuid enne konservatooriumi astumist läks minu vanaisa pankrotti, ja ema akadeemiliseks hariduseks ettenähtud rahad aurasid järjekordses majanduskriisis õhku.

1941. aastal evakueerusid Anna Klas, tema vanemad ja poeg Eri tagalasse. Nad sattusid koos meie perega Uurali asulasse Plast. Seal kaevandati kulda. Kui Anna kutsuti Jaroslavl, kuhu koguti kokku laagritest pääsenud eesti muusikud, kunstnikud ja literaadid, jäi Eri oma vanaema ja vanaisa, aga ka mu ema ülalpidamisele ligi aastaks.

Pärast sõda elasid Anna Klas, Eri ja pärast sõda nende juurde naasnud tädi Juuli endise “kindralite maja” esimesel korrusel. Samas korteris elas ka klaveriduo partner Bruno Lukk. Istusin tihti koos vanaemaga tillukeses teenijatetoas, milles elas tädi Juuli, või siis köögis, mille seinad olid kaetud valgete kahhelkividega. Köögis vastas asuva Bruno Luki toa ukse tagant kostus hirmutavaid passaaže. Seal harjutati mängu neljal käel. Köögis tuli istuda vaikselt ja mööda koridori joosta ei tohtinud. Ainult Eri tупpa tohtis sisse astuda. Helid, mida sealt kuulis, paelusid mind palju enam. See oli džäss, mis viis mind ekstaasiseisundisse. Käed hakkasid iseenesest rütmi lööma.

Kodus drilliti mind klaveriga, ehkki mina oleksin tahtnud mängida trummi. “Raja,” ütles minu emale tädi Anja, “sinu elus on üks probleem vähem. Muusikut temast ei saa.” Ja tal oli täielik õigus. Saksa klaver müüdi maha, mina aga läksin üle tennisele.

Rävåla pst. 7

Ma ei oska öelda, kus minu ema sõbrunes Anna Ekstoniga. Igal juhul ei mäleta, et ema sellest rääkinud oleks. Oletan, et see võis toimuda ema muusikaõpingute käigus. Teisalt, nad olid eakaaslased ning võisid varemgi teineteist tunda. Võib-olla õppisid nad ühes koolis. Inimestena olid nad erinevad, kuid miski sidus neid sellegipoolest kõvasti ühte. Nad tülitsetid, läksid lahku, ja hakkasid taas suhtlema.

Minu lapsepõlves oli kaks tädi Anjat: Anna Klas ja Anna Ekston. Üks neist oli “tume”, teine aga, Anna Ekston, oli “hele”. Balletiga tegelemine oli vigastanud kunagise Antwerpeni kuningliku teatri priimabaleriini selgroogu ja ta kandis kellegi soovitusel järgides vööli kassinahka, mille karval olevat olnud ravitoime. Noli ajal oli mul lemmikkass Murzik. Anna Ekstoni ravimeetodid mõjusid mulle õudustäratavalt.

See-eest sattusin ma nimelt tema ja emaga esmakordselt balletietendusele ja sümfooniakontserdile. Ballett oli “Luikede järv”. Tädi Anja, kes tol ajal oli rangekäeline Tallinna balletikooli direktress, nurises etenduse ajal esinejate üle ja vihastas esimese vaatuse lõpus lõplikult. Vaheajal tormas ta lava taha. Seda, mis seal toimus, võis ainult aimata.

Sümfooniakontserdil istusime me vasakpoolse rõdu esimeses reas. Suurema osa ajast loendasin ma orelivilesid ja uurisin üsna valjul häälel orkestri koosseisu, mis tädi Anjat koledal kombel ärritas. Dirigeeris Kurt Sanderling. Meie vastas, rõdu paremas servas, oli lava kohal esimeses reas palju aastaid istunud minu vanaema Ida Sundelevitš ja tema mees Paul Klompus. Seal asusid nende nimelised kohad. Vanaema oli lõpetanud Anton Rubinsteini klaveriklassi. Kuid seda kontserti ta ei näinud. Ta lasti maha Tallinnas 1941. aasta detsembris.

Aga Rävåla puieste maha oli minu jaoks üks põhilisi “küürimise” keskusi. Me tulime vanni võtma. Vanniskäimise järel jootis tädi Anja Ekston meile vaarikamoosiga teed. Moos oli läägelt magus. See-eest tohtisin ma kunstialbumeid vaadata. Teatrikostüümide akvarell-visandid seintel ja Utrillo reproduktsioonid juhatasid teistsugusesse ellu. Ma õppisin temaga vestlema alles siis, kui kasvasin kaheksanda klassi ja paksu ajakirjani “Novõi Mir”.

Weizenbergi 8

Mullas tuhnimist pole ma iial armastanud. See määris ära käed ja põlved. Selg hakkas kõplamisest kähku valutama ja kõik jäsemed muutusid tuimadeks. Hilisemas elus tuli välja, et sellel oli objektiivseid põhjuseid. Kuid noil ajal, kui mul tuli teha teopäevi Selma Passovi Mähe väikesel suvilakrundil, ei teadnud neist keegi.

Selma oli keemiaõpetaja. Mitte et ma reaalteaduses juhmakas olnuks, aga mul polnud õppimiseks mingeid stiimuleid, kuna kool oli tõeliselt proletaarlik. Koolis ei tulnud õppida, vaid ellu jääda. Ühesõnaga, ma käisin mitme aasta jooksul võtmas keemia lisatunde. Õppisin sugulase õigusega, tähendab tasuta. Kuid see-eest pidin ma kas kaks juunikuu nädalat või siis terve kuu aega iga päev suvilakrundil töötama. Ma vihkasin seda pisikest maalappi, mis asus bussi lõpp-peatuse lähedal metsa serval. Umbes sama koha peal seisab praegu Mähe kauplus.

Ükskord jäime tädi Selma ära olles emaga pikemalt tema suvilaputkasse. Päeval algas äike. Istusime majakese ainsa akna juures ja vaatasime pimedat taevast ning valgusähvatusi. Äkki kostus kõrvulukustav mürin, ja üsna mu jala lähedal tekkis otse akna alla maja seina sisse väike ava. Välg lõi majja, kuid tulekahju ei tekkinud. Mind eraldas võimalikust surmast kümnendik sentimeetrit.

Selma oli Frida Hilevitši, minu onu Abram Hazaki naise nõbu. Hazakid sõitsid Palestiinasse 1930. aastal. Frida vennad kolisid umbes samal ajal USAsse. Neist ühest, Aron Hilevichist sai suurmiljonär ja mõjuvõimas metseen. Ta sõbrustas Iisraeli peaministri Ben-Gurioniga ja tegi tema poliitikale lobitööd. Üks Ben-Gurioni nimelise ülikooli korpustest Beer-Ševas kannab Aron Hilevichi nime.

Me tellisime aeg-ajalt Vene tänava telegraafist kaugekõnesid Ameerikasse. Kõik oli ju kontrolli all ning kõnesid välismaaga tuli läbi Tallinna telegraafi ning Moskva KGB ette tellida. Määratud ajal Selma tuli meie poole ja rääkis telefonis teise venna Mosesega. See oli alati tähtis sündmus.

Weizenbergi 14

Minu lapsepõlve talved olid alati lumised. Lumi jäi maha novembri lõpus ja sulas märtsis. Linnas olid kõrged lumehanged, aga majade ees sulanud lumele puistati mitte liiva vaid ahjutuhka. Keskküte oli Kadriorus pigem erand kui reegel. Nii et tuhost ei olnud kunagi puudust.

Minu mäletamist mööda oli päikselisi ja külmi talvepäevi palju rohkem kui nüüd. See pole mitte mälulünkade, vaid kliima soojenemise tulemus. Nendel kriiksuvatel päevadel laskusin ma koolist tulles keldrisse, koukisin sealt välja oma nahast pidemete ning metall-lukkudega suusad ja asusin teele. Seatsin teineteise vastu klambritega surutud suusad õlale, nii et pidemed, mis lõhnasid vingelt naha ja tõkati järele, jäid otse nina juurde. Ma kõndisin mööda oma Jakobsoni tänavat, jõudsin Wiedemannile välja, ületasin Poska ning jõudsin üsna kähku Kastellaanimaja juurde. Seal võis juba suusad alla panna. Jõudsin Kose ja Kloostrimetsani välja, siis keerasin piki Pirita jõge ära ja tulin Laululava kaudu tagasi.

Väsinud ja külmunud, astusin ma sisse tädi Lena poole, kes elas selle maja esimesel korrusel. Ta oli Meir Manoimi, minu nõbude hukkunud isa õde. Meir oli olnud viimasel laeval, mis väljus 1941. aastal juba praktiliselt sakslaste poolt vallutatud või vabastatud Tallinnast. Laev lasti põhja ja peaaegu kõik, kes viibisid selle pardal, uppusid ära.

Tädi Lena elas veel ühes juudi ühiskorteris. Samas korteris elas tema õde Fruma, tema Jakobsoni-nimeline abikaasa ja tütar Hanna. Jakobson meisterdas vormimütse, ja tema põhiklientideks olid nõukogude armee sõjaväelased. Äri oli must, kuid kuna vormimütse vajasid kõik, ka nähtavasti NKVD-KGB ohvitserid, siis teda ei puutunud.

Minust kuus-seitse aastat vanema varaküpse tütre Hanna napp aru pani isegi mind, alaealist, imestama. See-eest oli tädi Lena omajagu intelligentne, luges pakse ajakirju, suitsetas paberosse ja pidas karvast kassi. Ta oli üksik inimene. Tädi Lena pakkus mulle kuuma teed ja kuivikuid. Ahju ääres toolil kuivas paks, jääkoorikuga kaetud hirvemustriga kampsun, aeg oli minna koju ja asuda vastikute õppetükkide kallale. Ema oli ikka veel tööil.

Weizenbergi 16

Mingis mõttes kuulus Fima Saidelson linna hullude kategooriasse, ehkki polnud seda sugugi. See oli väga kõhn kahe meetri pikkune mees, tohutu lakkis juuksepahmaka ja suure kõvera ninaga. Kevadel, sügisel ja talvel käis ta hallikaskollases kalasabmustriga palitus, seda mustrit hüüti vene keeles “kuusekeseks”. Ta oli ülimalt hajameelne, ja sageli sattus pool tema sallist, mis pidi katma kaela, seljale, ning saapapaelad lohisesid tema järel mööda Tallinna sügisest pori.

Fima oli jõukate vanemate poeg, tema isa Aleksandr oli Eestis tuntud insener. Fima sai ülikoolihariduse Eatonist. Ta hoidis Eatoni lipsu isegi sõja ajal alles. Kahtlemata oli seda vaja selleks, et uues nõukogude reaalsuses mitte orientiire silmist lasta.

Minu isa jaoks oli ta üks vähestest inimestest, kellega tal oli sarnane minevik. Tallinna päritolu, pikk elu Euroopas, vaskapoolne liberalism, tagasitulek Eestisse ja humanitaaride oskamatus nõukogude tingimustes ellu jääda.

Nad hakkasid koos töötama ajalehes “Trudovoi Put” (Tõine tee). Minu isa aeti ametist ära juba 1949. aastal, ehkki mis ametit sellise pealkirjaga lehes ikka olla võis. Fima pidas vastu oluliselt kauem. Ehkki jõudis kätte ka tema kord. Tuli ümber kvalifitseeruda Oktoobrirevolutsiooni nimelise Eesti riigiarhiivi töötajaks.

Fima käis üsna tihti minu isa pool, kes haiguse tõttu harva kodust lahkus. Nad hakkasid raha pärast kirjutama konjunkturset näidendit nõukogude tegelikkusest, kuid kas ei olnud nad piisavalt siirad või andekad, igal juhul ei läinud asi käsikirja saatmisest kaugemale. Saidelsonid elasid selle ilusa Kadrioru maja teisel korrusel, otse trammi lõpp-peatuse kõrval. Ma käisin seal korra aastas, tema tütre Nataša sünnipäeval. Väikesesse tuppa kogunes üsna palju lapsi. Isa teisest abielust oli Fimal kasuvend Andrei ning kaksikud õed Ljuba ja Nadja. Kõik lapsed olid enam-vähem üheeaalised, kuid see-eest Fima ning tema kasuõdede ja -venna vanusevahe oli nii aastat kolmkümmend viis.

Nii palju kui mina mäletan, oli sünnipäev sügisel ajal. Nooremad poisid, see tähendab Andrei ja mina ühes aastatelt vanema Saša Aisenstadtiga läksime trepist alla. Me seisime maja lävel, jälgisime saabuvaid ja ärasõitvaid tramme ja ootasime, millal Saša koos tikkudega taskurätti mähitud sigareti lõpuni suitsetab. Sašast sai restorani Tallinn legendaarne kelner. Tema juures sain parima *boeuf ala tartar* kiluga.